

A sereg, bármily sietősen is hatolt be a síkságra, visszamaradt; a Duna és a Tisza hegyes szögében zörögtek még az ingoványokon átvezető hidak deszkáin az ágyúk, miközben a könnyűlovas ezredek a gyalogság és tüzérség nehézkes derékhadától elszakadva szilárdabb talajon rúgtattak a meszszeségbe. Am tőlük is hamar elvált az a csoport, amely a szanaszét száguldozó felderítőkön kívül a Tisza felé hömpölygő seregnek szinte zabolátlanul lovagló élcsapatát alkotta. A sárgaréz gombos, kávészínű kabátot viselő ifjú hadvezér mellett lovagolt az a pasa, akit egy őrjárat fogott el; a tolmácsok és Starhemberg Guido meg Heister Sigbert tábornokok lépést akartak tartani; Heister sötét fegyverzetben a szuszogva erőlködő lován, Starhemberg színleg könnyedén hajolva előre nyergében, hogy a röptében váltott szavakat felfogják. A pasa lováról, amely tajtékzott még a hiábavaló menekülésétől a síkságon, Eugen herceg szürkéjére repült át a hab. Se ideje, se helye nincs most a titkolózásnak, kiáltotta a herceg; de a török, akinek drágaköves övéről üres fegyverszűj csüngött le, komoran meredt lova sörényére; azután keresett szavakkal és képekkel kezdte dicsőíteni a kereszténység nagy hadvezérét; a herceg azonban pisztolyát rászegezve szakította félbe, Heister pedig a fogoly háta mögött kihúzta hüvelyéből a kardját, és megvillogtatta a tar koponya fölött. Erre a török, szerencsétlenségét és az olyan ember sorsát panaszolgatván, aki kénytelen saját urát elárulni, megvallotta, hogy a szultán letett tervéről: nem vonul be Szegedre, nem ott sáncolja el magát; már itt a közelben, Zentánál átkel a folyón, és onnan indul tovább, talán Temesvárnak. Aztán kiderült, hogy az átkelés már meg is kezdődött, sőt a török seregnek igen tekintélyes része került eddig a Tiszán túlra; az ellenség hadereje tehát ebben a pillanatban megoszlott: aki rátámad, annak többé nem kell nyomasztó túlsúlytól tartania, hanem csak egy szétzilált, legjobb erőitől és fegyvereitől megfosztott sereggel van dolga.

Ez a gondolat cikázott át az ifjú hadvezér agyán, amint sarkantyúját lova vékonyába döfte és e heves mozdulattal elválva a csoporttól, előrenyargalt; az úton döglődő bivalyok hevertek, és az ellenség által betemetett kút közelében egy végét járó teve kígyófejét mégegyszer ernyedten fölemelte és aztán a porba ejtette; elszóródott, hasadt zsákokból rizszemek peregtek; egy kocsioszlop, amelynek vezérfogata a homokba süppedt, elhagyatva állt a síkságon. A folyó sodra, aminek a lovasok most nekivágtattak, északról délnek nyilegyenesen csillant a rónaság párás fényében; az aszott fű között ott izzott még az ellenség támasztotta üszkös tűz; aztán a folyóparton egy füstoszlop türemlett fel kínlódva a fülledt meleg fajtogatásában, és lassan gomolygó, kormos pásztákkal terjengett hol erre, hol arra. Ott szorult össze a török had tömkelege, mint valami óriási légyraj a dögszagra; a folyam medre fölött híd feszült és efelé nyomakodott a nyüzsgő sereg, aztán onnan ömlött szét lassan szivárogvá a túlparton, de az innenső had sokkalta nagyobb volt, és nem is igen akarózott fogyatkoznia. A közelebb léptetők most észrevették, hogy a megtorlott tömeget egy előreszökő bástyákkal megrakott földhányás osztja ketté: a hídtól jóval lejjebb indult ki, ahol a folyó mélyen vágódott be partjai közé, s hatalmas félkörívben magasán a híd fölött, Zenta kiégett romjainak közelében ért véget, ahol a Tisza laposan szétterülve hömpölygött a homokon. Középpütt azonban, éppen a hadsereg menetirányában a földbástya még nem

zárult be, ott lovascsapatok rajzottak ki és be, a várakozás türelmetlenségében szélesen szétömölve a síkságon, majd visszaáradva egy második védőfal felé, amely a hídfőt magát fogta körül, és még az elsónél is erősebbnek látszott. Ez a bástyafal részint cölöpsorból és árkokból, részben pedig messzire kiugró szekértáborból állott, és vaskapocsként ölelte körül a híd feljáróját; a belső térségből egy előbbi hadjáratból származó császári élelmezési raktár most szétrombolt csupasz falai meredtek föl.

Ott, egy sátorponyvából vont udvaron fénylett a nagyvezir sátra s minden oldaláról katonák, lovasok és kocsik fogták körül, amint a hajóhíd felé görögtek, de mindig újabb akadályba ütközve, maguktól visszatorlódtak, miközben más seregtömbök túlzabált hernyók lustaságával kúsztak át a folyó fölött az új táborhely felé, amely Zenta romjaival szemben a hatalmas, tarka szultánsátor körövezetében legyezőként terjedt szét. A két bástya között az egész földgyűrűt egymásba hullámzó csapattestek töltötték ki; a folyam közelében, a sarkokban még álltak a gyalogosok sötét, kerek sátrai, míg a szekeresek már azzal próbálkoztak, hogy a magukkal hurcolt marhacsordák közül néhányat a folyóba tereljenek és úgy juttassák át a túlpartra; ám az állatok elsodródtak a híd felé, amelyet megremegtetett az összetorlódott testek súlya, úgyhogy mind a két parton izgagott lovasok száguldoztak fel és alá, sőt még pisztolyaikat is rásütötték a marhahajcsárokra, amíg azok csordáikkal hátrálni nem kezdtek. Időközben a lovasok hosszú, vékony lándzsáikkal hajigálózva, ruháik rítkó tarkaságában úgy villantak föl imitt-amott, mint a jánosbogárkák; olykor szanaszét rajzottak, olykor pedig értelmetlen sípjelekre összeröföntek, hogy aztán közönyösen szóródjanak szét a sánckoszorú körül.

A nap már régen túlhaladt delelőjén, az ifjú hadvezér pedig, aki ajzotta, szótlanul, éles szemmel fürkészte át a táborn, föltekintett: talán hat órányi idő maradhatott a nappalból, s a csatára sem több kettőnél. Tarsolyában őrizte még az udvari haditanács legutóbbi leiratát, s ez céltudatos kezdeményezésre, de egyúttal óvatosságra utasította: Bécsben kockázat nélkül szerettek volna győzni; de a herceg előtt fölötölt a császár komoly arca is, amelyből többet olvashatott ki, mint a tanácsnokok aggályoskodásaiból: gyötörő gondot a birodalomért és annak tekintélyéért, a kimerült tartományokból még egyszer kicsikart haderőért.

És most ez a delelőjéről lomha-tétován az est páráiba aláhanyatló nap mégis első csatájának napja volt, a döntés napja; érezte, hogy ez az óra sohase térhet vissza, és ha kényszerűségből elmulasztja, sajátmaga előtt látszanék legyőzöttek; holtbiztosan tudta, hogy önmagát veri le, ha nem verekszik meg; és hogy ez az éjszaka, ha tétlenül és kockázat nélkül hagyná leszállani, miként azt a megfontolás tanácsolja, a legrosszabb éj lesz, amit valaha is megérhet. Leért a folyóhoz és látta, hogy ideát már nem nyílik többé tér sem néki, sem az életének, bármily kegyelmesen bánt is vele sorsa eddig az óráig; tere már csak odaát volt, a túlsó parton, ahová az ellenség hídja vezet. „Rajtuk kell ütnünk”, mondta visszafordulva, és senki sem szólt ellene; így hát mindannyian visszakanyarodtak, és átadták foglyukat a közelgő lovasoknak, akiket azzal a paranccsal küldtek hátra a sereghez, hogy erőltetett menetben zárkózzék fel hozzájuk. Mielőtt még az armádia látókörébe értek volna, olyan helyre találtak, amely alkalmasnak látszott a fölvonulásra; a talaj szilárd volt, és a fűcsomók gyökeréig kiégett, széles földsáv láttára egy pillanat alatt kialakult a tábornagy szeme előtt a csatarend képe: Heister jobbra, Starhemberg a balszárnynon a gyalogsággal és a tüzérséggel, mögöttük a második harc vonal, amely a szárnyaknál szorosan összezárkózik

az elsővel. És lelki szemei előtt máris gördülni kezdett ez a vasfegyelemmel összefogott csatarend a bástyákkal védett ellenséges tábor félköre felé, ott pedig az összes fegyvernemek csapatai dühödt riadalomban kavarnak egymásba, és látta, hogyan görnyed, hullámszik és zárul össze parttól partig ez a bástyafalakkal párhuzamos arcvonala, hogyan rohanja le a védelmet, s hengergeti az egész roppant embergomolyagot a folyam meg a híd felé, ahová az ágyúk tüze irányul.

Ekkor vonultak föl a könnyű magyar lovasok, majd rázkódni kezdett a föld a dragonyosoktól; a zász segédcapatok és a birodalmiak már első könnyű útegeikkel álltak hadirendbe, az egyre véresebb nap azonban gyorsan hanyatlott.

Mi lenne, ha hirtelen kitörnének táborukból, csak néhány ezrednyi azokból a lovasokból, akik pusztán az evilági halált kívánják, és éppen ezért tudnak győzni e világ pusztá csatatersein? Ellenállhatatlanul szétzúznák a megszilárdulni készülő rendet, a sereg maradékát pedig laza felvonulása közben vernék meg, és zilált hordaként kergetnék tova a síkságon? A török tábor síp- meg dob-jelei mind szilajabbak lettek. A herceg messze kilovagolt az első megfigyelő állomáshoz, és látta, mint torlódik egymásra az áradat a hídon, és csapódik aztán vissza, hogyan törnek elő a szultán sátorvárosából lovasalakulatok a híd felé, s türemlenek össze elől, a belső bástyafalnál az ezredek. Ez volt a legfőfelmeterebb pillanat. De Eugen visszavágtatott a felfejlődő csatasorokhoz; a gyalogság és az útegek elosztását nem találta megfelelőnek; nyugodt hangon rendelte el átcsoportosításukat, majd ismét megállt a derékhadnál, végigpillantva az első arcvonalon, amelyben még hullámszott a mozgolódás, mert sokan, akiknek sorban-glédában kellett volna állniok, lélekszakadva érkeztek; a hadvezér látta, hogy nőnek az árnyak és hogy hanyatlík szürkületbe az első csatájára rendeltetett őszi nap fénye; tudta, hogy háta mögött egyre inkább tornyosodik a veszély, és bármely pillanatban rázúdulhat tompa dobpergéssel és sivító üvöltésekkel, amelyek életet és halált szentelnek az idegen Istennek. De nem árult el egy csöpp aggodalmat sem; némán, jelenlétté, figyelő tekintetté sűrűsödve, gyakran csak szemének egy-egy villanásával irányítva és parancsolva állt, elsőként a harcban: olyan belső harcban, amelybe nem vethetett belé mást, csak lelkének acélos erejét.

Még egyszer végiglovagolt a legnehezebb feladatra kijelölt balszárny hosszában: kis, hitvány alak, hatalmas lovon, inkább szerzeteshez, mint hadvezérhez illő ruhában; akik látták, elmosolyodtak, és röpdöstek utána azok a tréfás szavak, amelyek sokszor a halál árnyékában sikerülnek a legcsípősebbre; mintha lovasított törpe lett volna, vagy tán démon is, aki-ben alvilági erők élnek; de csak azok ítélték meg így, akik látták Belgrád alatt, amint karddal a szájában jutott fel a falra. Amikor visszafordult, sötétvörös napfény borította arcát: a teljesen idegenszerű vonásokat, amelyek inkább nőhöz, mintsem férfhoz illettek volna, és mégsem tűrtek el többé semmiféle hasonlatot, ha egyszer az örvénylő tűzű szempár felvillant.

Az egyik szárnyról három dragonyos-ezredet rendelt magához és az élükre állt, hogy az ellenséget a táborhely előtt kényszerítse harcra, aztán a megfutók nyomában maga is betörhessen a sáncok mögé, mert ezek mély árkok mögött magaslottak és ágyúkkal voltak megrakva. Mikor azonban a lovascsapat nagy hullámban az ellenségre rontott, az árkok előtt össze-vont török ezredek kétfelé futamodtak, miközben a sáncok tetejéről az útegek és rögtön utánuk a muskétások tüzelése viharzott feléjük, úgy-hogy a támadás meghiúsult és a herceg visszavonulást parancsolt. Ő maga

azonban még kitartott egy lapos magaslaton, míg a dragonyosok hátra szí-
várogtak, és az ellenséget figyelte; a szoros táborbejáraton a tolongás miatt
csak a menekülők egy része tudott átjutni; a többiek megfordultak és a
sáncok baloldalán iramodtak a folyam felé, mintha belé akarnák vetni
magukat, hogy úszva ériék el a túlpartot; hirtelen azonban közvetle-
nül a folyónál, ahol a bástyafal végetért, jobbra fordultak és hosszú sorban
levagoltak be a táborba, sőt beljebb, a hídfőig és a vezir sátoráig; ott tehát
a folyó és a part között kellett egy elsáncolatlan homokpadnak is lennie,
ami nyílt bejáratul szolgált a táborba. A herceg sebtiben vágta vissza,
és most a csatasor előrenyomult a török ágyúk egyre örvöngőbb tüzelése
közben a táborbejárat felé; mikor pedig a töméntelen tarka zászlócskával
megrakott bástyákról a muskétások golyói is záporozni kezdtek a felvo-
nulókra, a herceg meggömböltette és széjjelebb vonta a csatasort, amíg Heis-
ter a jobbszárnyon ki nem jutott a meredek partig, hogy aztán Starhem-
berg is hatalmas kanyarral elérje a bástya és Zenta égett falai között a se-
kély partot.

A tábor köré fonódó eleven vasgyűrű villámló, robajló tűzkörre ala-
kult át, egyre szűkebb és szűkebb lett, mintha lövéseinek és lovasainak
nyüzsgésével akarná összesajtolni az egész bástyasort, hogy aztán a fo-
lyamba vesse. Mikor azonban ez a gyűrű nekiütközött a bástyáknak, és
be akart hatolni a nyitott résen, a védők tomboló harci dühe megtorpan-
totta. Mert ahogy a támadó tudta, hogy csak élete és dicsősége vesztével
mondhat le a másik partra való átkelésről, ugyanúgy tudták a sánc mö-
göttiek is, hogy sohasem juthatnak át a Tiszán, hacsak győzelmük árán
nem. A császáriak gránátjai már csúszós ívben szöktek a tábor fölé, hogy
jobbról-balról a magasan felcsapó vízbe loccsanjanak a hajóhid mellett,
amit pedig egyetlen lövedékkel telibe találhattak volna. Eközben a nagy-
vezír arra buzdította sátrában a pasákat, hogy érdemeljék ki a Halál Ko-
ronáját: így aztán a török vezérek ott álltak janicsárjaikkal fedezék nél-
kül a bástyák tetején, szabályukat lódítva és lecsapva a sárgászörös, há-
romszögletű zászlók alatt, amelyeken egymást keresztező kardpengék
képe villódzott, míg a támadók a mély árkokat töltették be halottakkal.

A résen behatolni akaró lovasezredek éppúgy elakadtak, mint előbb
az ellenség, amikor menekülni akart, s ezalatt a szpáhik, akiknek egy ré-
sét a szultán végülis átküldte a hídon, örvöngő üvöltéssel rontottak rá-
juk, a dobokat nemcsak a táborban döngetve és dübörögtetve, hanem a
másik parton is, a nehéz, hengeres török ágyúk lövedékei pedig már a
császáriak második harcvonalaiban zúdultak le. Ekkor azonban a herceg
parancsára a balszárnyra rendelt könnyű üteg belőtte, és néhány perc
alatt tisztára söpörte a bástya meg a folyam közötti homokpadot úgy-
hogy a dragonyosok és nyomukban a gyalogosok, az ellenség hátában ke-
rülve meg a bástyákat, előretörhettek a híd felé. Ugyanolyan pusztítási
láz fogta el őket is, mint a török csapatokat, csak arra szomjaztak, hogy
az ellenséget a hídtól elvágják, és utolsó szálig kiirtsák. A vakrémület
még a halálnál is sebesebben járta át a védőket, és hozzásegített az első
védőbástyasor kiürüléséhez; így ide fel lehetett kapaszkodni, mihelyst
elegendő halott feküdt az árokban; a táborhely összevisszaságán át — hi-
szen még kötelek voltak ott kihúzva, fogatok meg elhagyott ágyúk ár-
válnokták szerteszét — csatornáknak és tűzhelyvermekbe bukva s újra
feltápáskodva, ha közben az utánuk özönlők bakancsai és patái nem gá-
zolták le őket, a császáriak nekirugaszkodtak a szekerekből összerótt
akadálynak és a második bástyafalnak, ám ez még az ő győzelmi lendü-
letüknek is ellenállt, mert a Próféta parancsa szerint másodsorra és har-

madszorra is ott termett a védősereg a sáncokon és kocsikon, bár a császári lovasok leugráltak lovaikról, és úgy tüzeltek meg rohamoztak, mint a gyalogság. A csata közepén, a mindenkitől középpontnak érzett helyen, a legnagyobb golyózáporban maga a herceg ragadott magával egy regimentet a szekértábor ellen; ekkor a védők elhajították hosszú muskétáikat, és görbe szablyáikat ragadták kézbe, a nagyvezír öt-lófarkas zászlaja is feltűnt az egyik bástyafokon és mellettük a magas, sötétszakállú férfi, nyakában a Török Birodalom pecsétjével.

Az ijedelem azonban éppúgy megbénította a muzulmánokat, mint az előbb; parancsnoka mellett az egyik katona kardot rántott, és úgy suhintott a pasa fejére, hogy a nehéz, pompás ruhájú test elzuhant és fekve maradt egy kocsirúd fölött; a lázadás futótűzként terjedt el minden irányban. A balszárny előcsapata ekkorra már elérhetett a homokpadon át a hídfőig; a fegyver az ellenség hátába fűrődött. Ordítózva ugráltak le a janicsárok a bástyákról, és levágtak minden parancsnokot, aki futásukban akadályozni akarta őket; palánkok és hullák fölött, küllőkbe meg kerekékbe tiporva kúsztak nyomukba a császáriak; a harcnak végeszakadt; akik a támadók és az élelmezési raktár falai meg egy második elhagyott kocsisor és a folyó közé rekedtek, örvöngő félelmükben a kocsikat egymásradöntve, egymásnak esve nyomakodtak a hídfő felé; ott vadul ropogett a fegyverek tüze, s így újra meghátráltak; egy pasa földre vetette magát, s haját és szakállát tépve hagyta, hogy halálra tapossák; minden parancstevőt üldöztek és megöltek, s már csak az ezernyi halottól hemzsegó folyó nyújthatott szabadulást, vagy legalább kevésbé rémületes véget.

A győztesek belévetették magukat a forgatagba s nem maradt bennük más, csak a gyűlölet s a mindent elpusztítás gyönyöre; hiába mutatták fel a pasák gyönggyel és drágakövel telt erszényüket, hiába igyekeztek béna nyelvvvel szaporítani a számokat, váltságdíjuk összegét, s ígérni bármit is, ha kell: a falak, a bástyák és a folyó között csak a vérszomj kéje tombolt. Elszabadultak az állatok is, lovak, bivalyok, tevék, miután a síkságon végighurcolták és vonszolták a lomha hadsereg irtózatossá terheit, most száguldozni kezdtek az okatlanul menekülő és gyilkoló emberek közt és a halottak fölött, akiknek számára a világ fénye minden erő példátlan elszabadulása és egymásbakavarodása közben aludt ki.

Végül is a támadás hulláma megtisztította a térséget, a megverteket, urakat és szolgálkat a tajtékozó állatokkal együtt a császáriaktól elfoglalt hid mindkét oldalán a folyó árájába söpörve, ahol most ezernyi végtaggal küzdő mammuttest élethalálharca kezdődött; miközben a hidról és a partokról muskéták golyói záporoztak, vörösre vált a víz, úszó és sebben vonagló állatok csapódtak a pontonhajókhoz és ott megtorlódtak; szpáhik, janicsárok próbáltak minden remény nélkül megkapaszkodni, mert ellenségeik nem túrtak meg emberi kezet a pallókon, úgyhogy végül a híd mellett egy másik híd ágyazódott a folyóba halott testekből, s ez biztosan a másik partra vezetett. A szultán odaát hangos jajongás közben nézte végig serege pusztulását, mikor azonban a nap éppen lebukóban volt, testőrségével lóra pattant, hogy az üres sátortáborból keletnek, Temesvárra vágatasson; és mint ő, a másik is látta a vörös, lebukó napot Zentánál: a győző, aki a vérből és iszonyatból torkig lakozó hadseregtől eltávolodva Vaudemont hercegének azt a földadatot szabta, hogy Bécsbe lovagolva jelentse a győzelmet a császárnak.

Vaudemont elvágtatott a szétdőlt sáncfalon át: Eugen szempillantásnyira utánanézett: ez az ember fogja egy eddig alig ismeretes név dicsőségét elhíresztelni a fővárosban, a birodalomban, talán egész Európában. A vöröslő fény utolsó sugarait vetítette a lovasra, hogy aztán elhaljon a sötétlő párázatban; mikor pedig a zsákmányra éhes katonák át akartak hatolni a hídon, a herceg szigorú őrséget állított útjukba, és megfúvatta a trombitajeleket, amelyek az öldöklés és rablás befejezését jelentették.

Az éj hamar rájuk szakadt, alig maradt rá idő, hogy a csapatokat a sáncok közül kivezényeljék és a partokon letáboroztassák: Eugen még egyszer körüllovagolta a tábornot, és a hid őrségét szólította; azon a helyen, ahol a folyam árja a holttestek fölött a pontonhajóknak ütközött, megállt, várakozott, átnézett a szemközti part sötétlő mélyébe: a földre, ahol még soha nem járt. Mikor sátrába visszatért, egyik tisztje a legkülönlegesebb zsákmánnyal fogadta: a nagyvezír nehéz drágakövekkel kirakott pecsétjével, amit levettek a halotról.

Az ifjú hadvezér egyedül volt a gyertyafényben és megmérte a hatalom jelképét a tenyerén; valami felcsillant belőle és végigsuhant a sátorlapon; és csak most nyerte el a majdnem példátlan győzelem a maga igazi jelentőségét: mert úgy látszott, hatalmat ad még a Török Birodalom fölött is. Európa hitével együtt megint az utolsó órában menekült meg; de ennek a dicsőségnek nem szabad egyik napról a másikra elszálló mámornak lennie; az összes török háborúk végét kell jelentenie, a birodalomnak túl kell érnie Temesváron és Belgrádon, és biztosítania kell határait örökre Kelet felé. Mi lehetne a tettek tette? Csak az a döntés lehet érvényes, amely új fordulatot ad és szélesebb játszótérrel a történelemnek.

Míg azonban a győztes illetéknéppen mérlegelte a hatalmat, amelyet már a markában érzett, elszórt esőcseppek kopogását hallotta a sátorponyván, mintha egy másik hatalom jelentkeznék, ami előtt a most kicsikart megsemmisül. Sokáig lassú, egyenletes ütemben vert az eső, azután zuhogni, végül ömleni kezdett, úgyhogy sárgás patakocskák nyílláltak be a cövekek között és tévelyegve keresték útjukat, kintről pedig a kialudt őrüzek mellől szitkozódás és káromlás hallatszott; most aztán megtelhetnek a mocsarak a Duna és a Tisza között és a folyón túl Temesvárra vezető úton, hogy se ágyú, se kocsi, de talán még ló se hatolhasson át rajtuk. Beállott volna mégis az ősz? Ez lett volna a tett utolsó napja s már nem marad számára soha több tér, annál a szerencsésen elragadott keskeny földcsíknál, amely ha ma járható, másnapra már elönti az áradat? Hamarosan Belgrád hegyes tornyai alatt is megdagad a Duna, hogy föltöltse ingoványait, elárassza szigeteit, elsodorja tán hidjait is, mint ahogyan holnapra virradóra esetleg nem lehet már átvergődni a mocsarakon keresztülvezető hidakon visszafelé. És Eugen jól tudta, hogy az esti szemléjénél még vígan lobogó őrüzekhez hasonlóan, a hadsereg csataszomszja is kialszik majd; a harc reményében követték őt, és mondta, hogy megvívta a csatát, követelők lesznek; mert győzhet-e valaki anélkül, hogy a győzelem jutalmát keresné? És a jutalom? Újra maga elé képzelte a császár fáradt, öreg, görnyedt fejét, és az árkuspapírokra gondolt, amiket a haditanács fog sűrűn teleróni aggályaival és kifogásaival, hogy a pénztárak kimerültek, és többet nem kockáztathatnak. Zsold nélkül pedig a legnagyobb hadvezér sem tarthat hadsereget.

De ez a szenvedély, amely az ármádiát kétszer körülhajszolta a csataterén, míg végre harmadszorra ütött az óra, hogy lánggra kaphasson a tűz, nem hagyhatja ilyen gyorsan veszendőbe menni a maga jutalmát;

nem most kellene-e, közvetlenül a győzelem után, mielőtt még áttekinthetné, amit végzett, oldott fékkel zúdítani neki a sereget a Tiszán át Temesvárnak, hogy legalább ezt az erősséget bevegyék? Kell-e ehhez több is, mint a hadvezér belső izzása, amelynek át kell terjednie legutolsó katonájára is, hogy legalább még néhány napig ne törődjék a saját életével; kell-e több, ha egyszer ez a hév valódi és kérelmelhetetlen? Miből is élne ez a tömeg, ha nem hadvezérének belső erejéből? De az eső úgy ömlött a sátortetőre, hogy a nedvesség már leszivárgott az asztalra és a tábori ágyra, a gyertya is sercegve küzdött vele; mintha a holtakkal kergetőző folyam zúgása is erősebben áradna feléje odakünről. Mi lenne, ha a katonái ebben az esőben feküdnének Temesvárnál, éjszakáról éjszakára, és a vár sehogyan sem esnék el, minden fűszál megrohadna, a mocsarakból lázas miazmán szállnának föl és a bécsi futár leiratokat és intelmeket hozna, de pénzt nem: mi maradna a zentai győztesből? A herceg már tapasztalta, mint lázadtak fel a katonák legjobb vezérei, a Lotharingiai és a büszke, önféjű Badeni Ögróf ellen; épp így hagynák el őt is: a legnagyobbak sem lehettek biztonságban felőlük, hacsak nem adtak nekik mindennap valamit. Mert egyedül őt, a hadvezért költötte meg a tisztsége, a többit olyan eszközökkel kellett hámba fogni, amelynek éppen adódtak.

Amikor pitymallott, a herceg mindegyik ezredből kiválasztott bizonyos számú katonát; ezekkel és a tábornokokkal kelt át a hídon, amely a megduzzadt folyam árjától és a vízhortda hullák hazzácsapódó terhétől ostromolva féktelenül tépte bilincseit. A túldoldalon a vihar és az eső már kitombolta magát a sátrakon, de a szultáné még rendíthetetlenül állt, tarka házként, kamrácskákkal és termekkel, udvarokkal és folyosókkal; a füstölőkből még szálltak az illatok, a szultán prémes kaftánja és az apró, ámbrával töltött atlaszselyem zsákocskák szanaszót heverték a földön; a legbelső, coboly irhákkal teljesen kipárnázott helyiségben pedig tucatnyi nő bújtt össze. A herceg itt, a szultáni sátor fülledtségében még idegenebbnek látszott bajtársai előtt, mint a csatára készülő hadsorok előtt, vagy magában a harc forgatagában, amikor szemé démonian parázslott, és hangja éles és metsző volt. Végigment a sátoron, egyik kísérlőjének egy drágakövekkel kirakott tört, a másiknak egy ékszert adott, mosolygott és meggyőző volt, amikor Heister egy lecsúszott gerezna alatt egy gyöngyfűzért talált és fölkinálta neki: senkit sem tudna vele megajándékozni, mondta, ighát joga sem lehet hozzá. Egy Koránt és néhány apró kötetet azonban, amelyek drága gyöngyhímzésekkel ékített tokukban ecsettel irt lapokat tartalmaztak, magához vett: mégiscsak fájna neki, ha ezeket a kötetkéket széttaposnák, vagy a sárba vesznének; hiszen Hollandiában sem kötnek be szebben könyveket; és közben gondosan kisimitott egy begörbült lapot.

Miután a megtalált pénzesládákat őrizetbe adta, gyorsan elhagyta a sátrat, a szabadba érve lóra vetette magát és elvágtatott Temesvár felé; de a mocsár kiszáradta útját szegte, és az újult erővel tomboló eső úgy az arcába csapott, hogy a föld és táj is eltűnt előle. Egy ideig állt a szürke, zuhogó áradatban, aztán visszatért a Tiszához. Ott a katonák zsákmányolt dobokat tornyoltak egymásra, lehetett belőlük vagy ötszáz is; az ütegeket és szekereket úgy-ahogy négyzetes sorokba állították, csordákba gyűjtötték a bivalyokat és a tevéket, mert a csata tobzódó zajától a pusztába hajszolódo állatok egyrészt az éhség visszahajtotta a táborba. A herceg sietségre nógatta őket: egy kis idő, és a holtak ismét fölkelnek a győztesek ellen, hogy mérgesebb nyilakkal viseljenek hadat ellenük,

mint amilyenekkel a sáncokról lövöldöztek rájuk. A győzelem tere a holtak mezejévé változott: nem ottfelejtkezésre való hely többé; miután pedig nemhogy lovas, de még pillantás sem hatolhatott az ellenséges föld mélyére, nem maradt más, mint a visszafordulás. A herceg még a zentai tábornban kimerítő jelentést szerkesztett a császárhoz, amelyben egyedül tábornokai, tisztjei, és katonái vitézségének tulajdonította a győzelmet, anélkül, hogy a maga osztályrészéről említést tett volna; csak a nagyvezír pecsétjét tartotta magánál, hogy a megtört, de birtokba nem vett hatalom e jelképét saját maga adhassa ura és parancsolója kezébe.

Sürgős azonban cseppet sem volt neki, hogy dicsőségét megízlelje; lehet, hogy nem akarta elszalasztani az utolsó alkalmat arra, hogy az ellenségnek még ebben az évben árthasson, vagy szíve még nem nyugodott meg a zentai nap ujjongása és lemondása fölött; kicsiny, válogatott csapattal Bosznia felé tört tehát, hogy félelmet plántáljon az ellenséges földre; nyeregben volt minden áldott nap, a magas sziklák-ról a Bosznára letekintő erős várakat hódítgatta, a városkákat lerohanta, fűvel rég benőtt utakat nyitott meg, s végül még a sziklautakon nehézkessé váló, könnyű tűzértségét is visszahagyva, vérbeli lovasként szinte magába falta a háborút. De mégis erősen vizslató szemmel lovagolt, nem maradt titokban előtte híd vagy mező, ahol valamikor is még hadsereg táborozhatna, sem olyan szurdok, ahonnan egyszer szpáhicsapat támadhatna a vonuló hadseregre. Amikor Szarajevó lángbaborult a parancsára és a gazdag város számtalan kupuláját és minaretjét füst gomolyogta be, míg csak meg nem inogtak és be nem omlottak: kocsikat és málhásállatokat rakatott meg egzotikus zsákmánnyal s úgy tért haza, hogy a hozzácsatlakozott keresztények tízezeit vitte magával, egy egész népet, amely megmentőjét dicsőítette benne. Átkísérte a menekülteket a Száván, csapatjainak téli szállást rendelt, aztán a fővárosba sietett.

Minél közelebb jutott hozzá, annál nagyobb lett a városok ujjongása, harangok zúgtak a férfiú üdvözlésére, aki a Kara Musztafa tizennégy év előtti betörésekor elszenvedett gyötrelmeket elhárította; gyermekek, de még felnőttek is tolongtak kocsijához, hogy megcsókolják a ruháját, vagy a kardját, melynek kemény pengéje az országot és a népet megmentette.

A herceg nyájas maradt, amennyire lehetett, elhárította a dicsőítéseket és azon rágódott, hogy nagybátyját és tanítómesterét, a Badeni Örgórfot is így ujjongták körül az iszonyatos szalánkeméni csata után, és most már senki sem gondol rá, bármily kevés év telt is el győzelme óta.

A zentai győztest viharos éljenzéssel fogadta a főváros is, amelynek ünneplő kedvét éppoly kevésbé rontotta le az ősellenség már másfél évszázada meg-megújuló támadása, mint a lepergett évek pestise és éhínsége az ostrom idején.

Mikor azonban a győztes megérkezése másnapján átlépte a Hofburg kapuját, csönd lett. Ott állt előtte az új palotaszárny, amelyet végülis azért csatolt Lipót császár a régihez, hogy — amennyire a császári ház vagyoni helyzete megengedi —, lépést tarthasson a főnemesség egyre pompásabb és nagyravágyóbb építkezéseivel. Magas, hosszan elnyúló, spanyolos komorságú épületszárny volt ez, egyetlen ékessége a súlyos díszkapu. A herceg az előcsarnokok egyikében az örgórfba ütközött, aki büszke tartással, fejedelmi rangjának és hírének teljes pompájába öltözötten jött a belső termek felől; de szeméből már kialudt az a tűz, amit Eugen a Bécszet fölszabadító nagy csaták idején látott lobogni benne; bú és keserűség ásta be magát mélységesen a merészvonású archa. A szalánkeméni

győztes mégis lerázta magáról e pillanatban az árnyakat, a legszívélyesebb üdvözletekkel és jókívánatokkal halmozta el unokaöccsét: már Eugen indulása is mesterre vall; ezt az első csatáját a legtapasztaltabb hadvezér sem vívhatta volna meg jobban, de bizonyára még ezek közül is sokan elmulasztották volna az alkalmat.

Katonái bátorságának köszönhető, ami történt — felelte a herceg, — de még inkább a nagy tanítómesternek, aki bevezette a háború művészetébe; így hát az tulajdonképpen az őrgrof győzelme, és ő bizonyára szerencsésebb véget is talált volna a hadjárathoz, mint az ő boszniai kiterője volt; itt az ideje, hogy a mester visszataláljon győzelmei színterére és rámérje végre az ellenségre a megsemmisítő csapást, és a császárnak szabad kezét adjon a leszámolásra Franciaországgal.

— A törököktől nincs mit félnünk — felelte az őrgrof — amíg Eugen védelmez bennünket. Ha Magyarországon dicsőséget arathat, ne mulassza el; a betakarítás ideje sokszor nagyon rövid, és egy hosszú életen át kell belőle megélnünk. Legveszettebb ellenségeink nem a határokon leselkednek: itt fészkelnek a Burgban. Csatát ugyan nem tudnak vívni, de rávetik magukat arra a babérra, amit talán mi szereztünk, és mint a hernyók, nem nyugosznak addig, amíg az utolsó levélig szét nem rágták. Legalábbis engem nem állhatnak, túl érdes vagyok nekik; de hát egy fejedelem hagyhatja-e, hogy tanácsosok parancsolgassanak neki? Én a magam akaratából szolgálók, a birodalomért és grófságomért, nem pedig azért, hogy engedelmeskedjem.

— Ön békét kötött Franciaországgal — válaszolta Eugen. — Menynyi időre?

— Ez nem igazi béke, a franciák nem ürítik ki a várakat, a háború tovább folytatódik, továbbra is megrabolnak bennünket. A kérdés csak az, mikor kezdik újra az öldöklést és a gyűjtogatást a Rajna mentén. Ez pedig hamar itt lesz; ki tudja, hogy a spanyol király él-e még. De önnek nincs hazája, Eugen — folytatta az őrgrof. — Amikor lent Nisnél csatáztam, egy futár átverekedte magát hozzám a hírrel, hogy székvárosomat fölégették; ekkor jöttem rá, hogy az én helyem nyugaton van és oda kell visszatérnem, mégha a magyar síkságon a kockázat szabadsága hív is, míg minálunk, a Rajnánál, ahol a birodalmi hadsereg a saját télenységébe fullad, nemcsak a dicsőség, de később talán az erő is napról-napra sorvad, mert áldozatra nem hajlandó senki.

A sötét ajtókon át egy kis házizenekar hangjai szűrődtek át; valami nehéz melódia, amely lassú, szigorú ütemekben titokzatos magasságokba lendült.

— A császár muzsikája — mondta az őrgrof —, ő maga eszeli ki hébe-hóba, ha szűknek érzi birodalmát. Önt szereti, Eugen, kívánjon, amit csak akar, ön ki fog tartani, mégha kiábrándítják is. Mert aki úgy kezdte, mint ön, az nem fordulhat vissza. Én csak ígéreteket viszek magammal.

Fegyverzetének alig hallható zörrenéseivel hirtelen ment végig az oszlopcsarnokon, s a vele szembejövő udvaroncokat pillantására sem igen méltatta.

A zene elhalt, és a herceg belépett a térszobába, ahol homály borongott; a hátsó falnál arcát a derengő ablaktáblák felé fordítva ült a császár, mélyen nyakába hulló, sötét parókája erejében, mintha még mindig hallani akarta volna a hangokat; de a függöny mögötti zenészek már nesztelenül eltávoztak, úgyhogy csak egy húr pendült meg és halt el. A felség tekintete csak lassan találta meg a herceget, mintha nehezen oldódott volna el valami messzeségből; bólintással adott engedélyt a jelentésre,

amelyet a zentai győztes rövidre fogott alaposzággal tett meg. Amikor a Török Birodalom keresztények kezébe még soha nem került pecsétjét a nagyvezírnél talált drágaságokkal együtt egy karcús dobozban átnyújtotta, Lipót előbb a tüzes cseppekhez hasonló kövekhez nyúlt, amelyek a kezén levő gyűrűk villámló ragyogását is fölülmúlták:

— Fülbevalók — mormolta maga elé — de túl nehezek, bajosan akadhat olyan nemesi asszony, aki ilyen súlyokat szívesen viselne. Ilyesmiket hordanak a nők mostanában Spanyolországban, de aligha a nemesi vérből valók. Szép, de túl nehéz lenne a császárnőnek.

Azután kezébe vette a pecsétet, gondosan megforgatta, úgy, hogy az arany visszfénye is érte az arcát; végül félretette egy keskeny asztalkára és olyan halkán kezdett beszélni, mintha nehezőre esnék kiszakadnia a némaságból:

— Ön nagy cselekedetet vitt véghez, de sokat is kockáztatott. Nagyon gyorsan elszánta magát; a fontolgatónak a döntés a legnehezebb a világon. Mi lett volna, ha az ellenség rohamra indul, mielőtt a hadsereg csatasorba állhatott volna? Ez az utolsó megmaradt hadseregem. Dehát nem ez történt; Isten nem akarta. Már sok győzelemben részesített, sok vereségben is. Nekünk mindig készen kell lennünk a szolgálatra, akár fölemel, akár letaszít.

A császár olaszul beszélt, spanyol szavakat szöve közébe, s itt-ott egy németet is, bár emlékeztetett rá, hogy a Savoyai nem beszél németül; a franciát azonban elkerülte.

— De ön a saját életét is kockára tette, Eugen herceg; az ön élete nagyon fontos, többet ér a császári háznak, mint egy hadsereg.

A herceget meglepte a fordulat közvetlensége, meghatottan mondott köszönetet, hangsúlyozta szolgálatkészségét és előmerészkedett az indítványral: nem ismerne nagyobb kegyet, mintha neki — vagy másnak — megengedtetnék a győzelem kihasználása; emlékiratot dolgozott ki az elkövetkezendő hadjáratról, amely a császári háznak legalábbis Temesvárt és Belgrádot biztosítaná; sőt utalt a nyugaton esedékes döntésre, amelynek föltétele a keleti részek teljes biztonsága.

— Temesvár, Belgrád — válaszolta császár —, ha ott elsáncolhatnánk magunkat, akkor visszavehetnénk a legkeresztényibb királytól* azt a földet, amit a birodalomtól elszakított, amíg mi magunkat és Európát a török ellen védelmeztük. De a szász segédnépek Lengyelországba vonulnak, hogy ott koronát szerezzenek királyuknak, Magyarországon és a Rajnánál lázonganak az ezredek, mert nem fut be a zsold; az őgróf nem ütközhet meg, mert a fejedelmek nem akarnak engedelmeskedni neki, mint ahogyan ő sem hallgatott egykor a tábornokok szavára, amikor még azok voltak az ő fölöttesei; és csak bosszant és elkészerít mindenkit, ahelyett, hogy kiengesztelne. Kardnak kard, de kezelhetetlen: olyan szablya, amelyik hajlítható, nagyobb hasznunkra lenne. Békét kell majd kötnünk a törökkel.

— Békét? Temesvár és Belgrád elfoglalása előtt? Akkor egyetlen olyan erősséget sem adnak át nekünk, amelyikben nem lennénk máris bent.

— Nem, azt nem teszik, de talán békén maradnak néhány esztendőre. Vagy adjam oda Spanyolországot a francia királynak? A világ fölött csak egy valaki lehet úr: a császár; és akinek nincs a fején a császári ko-

* A francia királyok címe.

rona, az nem lehet bíró. Spanyolországnak a mi családunk birtokában kell maradnia, mert csak nekünk adatott a föladat, hogy a népek sorsa fölött örködjünk. A föladról beszélék, nem a hatalomról; de ha a föladatot elmulasztanánk, akkor meg kellene halnunk és el kellene pusztulnunk: mert a hatalom és a diadal kegyelem dolga, ami vagy adatik, vagy sem, csak a föladat határozza meg, mit kell tennünk a világban.

Fölemelte a pecsétet az asztalkáról és megcsillantotta vékony ujjai közt:

— Aki ezt a pecsétet hordozta, csak életével együtt veszíthette el, noha csupán pogány volt. Mivé válnánk mi, ha nem kellene elsőnek lennünk a népek és a királyok között; ha nem akarnánk azok lenni még akkor is, amikor már alig látszik lehetségesnek? Mert Isten dolga, hogy lehetséges-e, vagy sem, a miénk csak a föladat. És ezt nem vonták vissza tőlünk. De már nem száguldunk szilajon, mint őseink, csak lépésről lépésre; Zenta is egy lépés volt, és jó lépés. Most nyugaton van szükségünk a seregre és arra, aki vezette. Bárcsak Isten ott is megajándékozna a győzelemmel. De én tudom, hogy ön nemcsak a diadalt keresi, Eugen herceg, hanem többet annál, a hivatást. Ön tudja: a cselekvés dicsőségre tör, egy bizonyos célra, az egyszer adottra: a lemondás az egészet akarja.

De a császár, mintha túl sokat mondott és túl határozottan beszélt volna, máris megszorításokkal élt. Még nem tudhatja, a törökkel eljuthatnak-e a békekötésig, de jelentős dolognak semmiképpen sem vághatnak neki. Az emlékiratot előbb ő maga fogja szemügyre venni és azután adja át a haditanácsnak.

Ezzel súlyos fejét a magas, négyszögletes szék támlájára horgasztotta, mintha megkönnyebbülve visszatérne valódi birodalmába.

A herceg elhagyta a Hofburgot és arra a magaslatra hajtatott, amelyet nemrégiben vásárolt meg, hogy itt építse föl palotáját. Amikor megérkezett, a város már homályba takarózott a túldoldali hegyek alatt, csak a dóm tornya ért föl a derengőbb világosságba. A palota alapjai már álltak, kirajzolták a hosszúra nyúló épület körvonalait, az előreugró négy pavilont a sarkokon és a középső magas traktust. A hadvezér itt kívánt egykor élni, mint szabad úr, ura közelében, készen annak a koronának a védelmére, amit a legtöbbnek ismert el, és amihez szabad akaratából szegődött, de mégis úrként a maga birtokán. Eltűnődött a palota arányain, a kerten, amelynek az előudvar és a főépület között kell lépcsőzetekkel, lendületes lugasokkal és vízmedencékkel kialakulnia, a szobákon, amelyeket a veleszületett egyszeri törvények szerint akart díszíteni. Gondolatban még azt a helyet is kiszemelte, ahol a ritka idegen állatokat helyezi majd el, hisz ez volt a gyűjtőszenvédeye. Mert tudta, hogy örökre egyedül marad. És bár érezte, hogy a magaválasztotta szolgálattal mindig újból beleütközik majd az első győzelménél is elébe tornyosult korlátokba, mégis rejtett boldogság fogta el, hogy vágyának tárgya kővé testesülve itt nő bele a földbe a császárváros fölött.

Visszahajtatott és a dóm közelében hagyta el kocsiját. Az érdemrendjeit eltakaró bő köpenyben, ismeretlenül, jelentéktelen emberként lépett a kapuhoz, és amikor kitarult fölötte a hatalmas előcsarnok, amelynek boltívei alatt a korona viselői nyugodtak, senki sem gondolt volna arra, hogy benne a zentai győztest keresse. Az oltárhoz lépett, leterdelt és hosszasan úgy maradt; de amikor újra fölkelt, megpillantotta győzelmének a szentély mindkét oldaláról leomló zászlait.

Posszonyi László fordítása